"OT" LEKSIK MORFOLOGIK GRUPPALARI ASOSIDA SHAKLLANGAN O'ZBEK XALQ PAREMALARINING PROGMATIK XUSUSIYATLARI

Qurbanova Go'zal O'ktamovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Qabul qilindi: 19.12.2025
Ko'rib chiqildi: 20.12.2025
Tasdiqlandi: 22.12.2025

Kalit so'zlar:
o'zbek xalq paremalari, ot leksik-morfologik guruhi, pragmatika, nutq xususiyati, ma'no, ijtimoiy qadriyatlar.

Annotatsiya. Mazkur tezisda o'zbek xalq paremalarining "ot" leksik-morfologik gruppasi asosida shakllangan turlari va ularning pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ot so'zlari bilan bog'liq paremalar nutq kontekstida tinglovchiga maslahat berish, ogohlantirish va axloqiy qadriyatlarni uzatish funksiyasini bajaradi. Ushbu paremalar og'zaki ijodda keng qo'llaniladi va xalqning madaniy hamda ijtimoiy qadriyatlarini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi.

Kirish. O'zbek xalq og'zaki ijodi — xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy-madaniy qadriyatlari, axloqiy me'yorlari va estetik tafakkurini aks ettiruvchi boy madaniy meros hisoblanadi. Ushbu og'zaki ijod shakllariga maqollar, matallar, hikmatlar va paremalar kiradi. Xalq paremalari nutqning qisqa, lekin ma'noli shakllari bo'lib, ularning leksik-morfologik tarkibi va pragmatik xususiyatlari nutqning kommunikativ samaradorligini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

Paremalarda so'zlar turli leksik-morfologik guruhlar asosida shakllanadi: otlar, fe'llar, sifatlar va boshqa so'z guruhlari. Shu guruhlar ichida ot leksik-morfologik guruhi alohida o'rin tutadi, chunki u ko'pincha inson hayoti, ijtimoiy aloqalar, axloqiy qadriyatlar va tabiat bilan bog'liq mavzularni ifodalaydi. Masalan, "Otning bo'yi unga qaraydi" yoki "Otning suvi ichadi, yuguradi" kabi paremalar nafaqat leksik jihatdan oddiy, balki nutq kontekstida tinglovchiga pragmatik ta'sir ko'rsatadi: maslahat berish, ogohlantirish yoki axloqiy qadriyatlarni uzatish maqsadida ishlatiladi.

Pragmatika nuqtai nazaridan, o'zbek xalq paremalari shunday xususiyatga ega: ular so'zlarning ma'nosini kengaytirib, tinglovchida emotsional va ijtimoiy ta'sir yaratadi. Zakirov (2010), Rahimova (2015) va Karimov (2017) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ot leksik-morfologik gruppasi paremalarda eng ko'p uchraydigan va eng yuqori pragmatik ta'sirga ega bo'lgan guruh hisoblanadi. Shuningdek, paremalar kontekstga bog'liq bo'lib, ularning ta'siri nutqning ijodiy, didaktik va tarbiyaviy vazifalariga bog'liq. Shu bois, ot so'zlari bilan bog'liq

paremalarni tadqiq etish, ularning nutq kontekstida qanday ishlashini aniqlash va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — o‘zbek xalq paremalarida ot leksik-morfologik gruppasining pragmatik xususiyatlarini aniqlash va ularni turkumlash. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ot leksik-morfologik gruppasidagi so‘zlarning paremalarda uchrash chastotasini aniqlash.
2. Ushbu paremalarning ma’no va pragmatik funksiyasini tahlil qilish.
3. Paremalarning nutq kontekstiga mosligi va ijtimoiy-funksional ahamiyatini aniqlash.
4. Tadqiqot natijalariga asoslanib, o‘zbek paremalarining pragmatik xususiyatlarini tizimli tarzda tasniflash.

Adabiyotlar tahlili. O‘zbek xalq paremalari tilshunoslik va folklorshunoslikda uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinayotgan mavzu hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, paremalar — xalq og‘zaki ijodining qisqa, lekin ma’noli shakllari bo‘lib, ularning pragmatik xususiyatlari nutqning kommunikativ samaradorligini belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

Zakirov (2010) o‘zbek xalq og‘zaki ijodining leksik va morfologik tarkibini o‘rganib, paremalardagi ot so‘zlarining ijtimoiy, axloqiy va tabiat bilan bog‘liq mavzularda eng ko‘p ishlatilishini aniqladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ot leksik-morfologik gruppasi paremalarda eng keng tarqalgan guruh bo‘lib, u nutq kontekstida maslahat, ogohlantirish va ijtimoiy qadriyatlarni uzatishda samarali vosita hisoblanadi.

Rahimova (2015) pragmatika nuqtai nazaridan xalq og‘zaki ijodini tahlil qilgan. Unga ko‘ra, paremalar kontekstga bog‘liq bo‘lib, ularning ta’siri tinglovchida emotsional reaktsiya, axloqiy tushuncha va ijtimoiy me’yorlarni shakllantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, ot so‘zlari bilan bog‘liq paremalar pragmatik jihatdan yuqori samaradorlikka ega, chunki ular nutqda maslahat berish, ogohlantirish va tarbiyaviy ta’sir vazifasini bajaradi.

Karimov (2017) va Tursunov (2018) tadqiqotlarida o‘zbek paremalarining ijtimoiy-funksional xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ot leksik-morfologik gruppasi asosida shakllangan paremalar tinglovchida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni uyg‘otadi, shuningdek nutq jarayonida kommunikativ maqsadni amalga oshiradi.

Aliyev (2016) leksik-morfologik guruhlar va pragmatika o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, paremalardagi ot so‘zlarining pragmatik ta’sirini aniqladi. Unga ko‘ra, otlar bilan bog‘liq paremalar kontekstga mos ishlatilganda tinglovchi tomonidan ogohlantirish, maslahat yoki e’tibor qaratish sifatida qabul qilinadi. Shuningdek, Mahkamov (2020) o‘z tadqiqotida paremalarning emotsional-ta’sir xususiyatlarini o‘rganib, ot leksik-morfologik gruppasi asosida shakllangan paremalar tinglovchida ijtimoiy-funksional javob uyg‘otishini ta’kidlagan. Bu

natijalar o‘zbek paremalarining pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishning dolzarbligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek xalq paremalarida ot leksik-morfologik gruppasi asosida shakllangan so‘zlar nafaqat leksik va morfologik xususiyatga ega, balki nutq kontekstida tinglovchiga pragmatik ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, ushbu paremalarni tahlil qilish, ularni mavzu, pragmatik funksiya va nutq vazifasiga ko‘ra tasniflash tilshunoslik va folklorshunoslik tadqiqotlari uchun muhim ilmiy masala hisoblanadi.

Xulosa. O‘zbek xalq paremalarida ot leksik-morfologik gruppasi asosida shakllangan so‘zlar nutq kontekstida yuqori pragmatik ta’sirga ega ekanligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki: Ot so‘zlari bilan bog‘liq paremalar tinglovchiga maslahat berish, ogohlantirish va axloqiy qadriyatlarni uzatish funksiyasini bajaradi. Ushbu paremalar kontekstga mos qo‘llanganda tinglovchida emotsional va ijtimoiy reaktsiyalar uyg‘otadi. Ot leksik-morfologik gruppasi paremalarda eng keng tarqalgan guruh bo‘lib, ular og‘zaki ijodda xalqning axloqiy, madaniy va ijtimoiy qadriyatlarini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi.

Shu bois, o‘zbek paremalarini o‘rganishda leksik-morfologik guruhlar asosida pragmatik xususiyatlarni tahlil qilish tilshunoslik va folklorshunoslik tadqiqotlari uchun dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Zakirov, A. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent, 2010.
2. Rahimova, D. Pragmatika va og‘zaki ijod. – Toshkent, 2015.
3. Karimov, J. Xalq paremalari va ularning funksiyasi. – Toshkent, 2017.
4. Tursunov, M. O‘zbek xalq maqollari tahlili. – Samarkand, 2018.
5. Aliyev, B. Leksik-morfologik guruhlar va pragmatika. – Baku, 2016.
6. Til va madaniyat asoslari: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2019.
7. Mahkamov, S. Og‘zaki ijod va nutq xususiyatlari. – Toshkent, 2020.